

AL. ELIAN, C. BĂLAN, H. CHIRCĂ
și O. DIACONESCU

INSCRIPȚIILE MEDIEVALE ALE ROMÂNIEI. ORAȘUL BUCUREȘTI. Volumul I, 1395—1800

București, Editura Academiei Republicii
Socialiste România, 1965, 936 p.

Institutul de istorie al Academiei Republicii Socialiste România, după ce a editat în ultimele două decenii colecții de documente, cronică, izvoare juridice ș. a. din perioada orînduirii feudale și a istoriei moderne, a luat acum fericita inițiativă de a publica un *corpus* al inscripțiilor medievale de pe întreg teritoriul țării.

Primul volum al acestei noi colecții este dedicat izvoarelor epigrafice aflate astăzi în cuprinsul orașului București, indiferent de proveniența lor, culegerea depășind astfel cadrul istoriei propriu-zise a Capitalei și ilustrînd trecutul și a altor centre culturale de seamă din țara noastră.

Volumul, alcătuit sub îngrijirea unui valoros colectiv de medievisti ai Institutului de istorie constituit din prof. Al. Elian și cercetătorii C. Bălan, H. Chircă și O. Diaconescu, este realizat după cele mai stricte exigențe ale erudiției științifice. El este prevăzut cu un amplu studiu introductiv, bazat de o riguroasă documentație, cu un repertoriu cronologic al inscripțiilor, ușurînd cititorului posibilitatea unei orientări rapide și eficiente, cu o vastă bibliografie a temei tratate și un indice foarte bogat, unde se fac o serie de identificări prețioase a persoanelor și locurilor amintite în Inscricții.

În excelentul studiu introductiv datorat prof. Al. Elian se face totodată o expunere a principiilor călăuzitoare

care au ghidat colectivul, definindu-se în același timp și aria foarte variată a epigrafiei medievale (p. 11—12 și insistîndu-se asupra importanței inscripțiilor conținute în volum (pp. 13—16). Se arată apoi foarte dezvoltat (pp. 16—23) momentele mai de seamă pe care le-au cunoscut preocupările de epigrafie medievală în țara noastră de la sfîrșitul secolului al XVII-lea pînă la începutul secolului nostru. Sînt evocate astfel figurile unor iluștri cărturari ca Miron Costin, Dimitrie Cantemir, stolnicul Constantin Cantacuzino, apoi o serie de călători străini și mai cu seamă harnicul stringător de materiale epigrafice care a fost mitropolitul Neofit I al Ungrovlahiei la 1746. Un început de cercetări organizate în domeniul epigrafiei se întîlnește însă în țările române de abia în epoca Reglementului Organic, cînd datorită inițiativei lăudabile a generalului Kiselev se întreprinde o anchetă de ordin istoric și epigrafic la cele mai însemnate monumente din Țara Românească, în vederea alcătuirii unei vaste lucrări cu caracter monografic intitulată „*Statistica și istoriceasca descriere a Valahiei*”, ce nu a văzut însă niciodată lumina tiparului (pp. 23—26). În anii dinaintea revoluției burghezo-democratice de la 1848, istorici de seamă ca Mihail Kogălniceanu sau Nicolae Bălcescu, animați de un fierbinte patriotism, au insistat în lucrările lor

asupra sarcinilor ce se reveneau istoriografiei naționale în opera de culegere și editare a izvoarelor istorice, în rîndul cărora se numărau și inscripțiile (p. 27).

În ceea ce privește necesitatea alcătuirii unui *corpus* de inscripții privitoare la trecutul patriei noastre, autorul studiului introductiv scoate în evidență faptul că acest deziderat exprimat clar încă din 1845 de N. Bălcescu (p. 32), n-a început a fi examinat cu deplină seriozitate decît după crearea „Societății Academice” în 1866, devenită apoi „Academia Română”. Astfel Gh. Barițiu milita în 1887 pentru înfăptuirea unui *Corpus inscriptionum dacicarum* (p. 33), iar trei ani mai tîrziu arheologul Grigore Tocilescu, propunea Academiei să ia inițiativa stringerii și publicării întregului material epigrafic slavo-român într-un *Corpus Inscriptionum Romaniae* (pp. 33—34). Ideia a fost reluată și în 1905 de istoricul Ion Bogdan pledînd pentru același „*Corpus inscriptionum*” al țărilor române, ca un obiectiv pe care trebuia să-l urmărească istoriografia noastră spre a-și lărgi orizontul și a-și înnoi metodele de lucru (pp. 34—35).

Structura vechii Academii necunoscînd munca științifică organizată în cadrele unor institute de cercetare pe care să le dirijeze, problema *corpusului* inscripțiilor medievale românești, reclamat de atîtea ori în trecut, n-a putut fi astfel rezolvată.

Nicolae Iorga, datorită prodigioasei sale activități științifice, a izbutit să publice între 1905—1908 — în afara Academiei — propriile sale volume de „*Inscripții din bisericile României*”, destinate a suplini acel *corpus* de care se resimțea atîta nevoie. Caracterul lucrării lui Iorga ce constituia o „colecție cît se poate mai completă a inscripțiilor din toată România, din românia toată”, îndrituiește pe autorul studiului introductiv s-o considere drept „cea mai cuprinzătoare — și sub anumite aspecte — cea mai valoroasă culegere de inscripții feudale de pe cuprinsul Țării Românești și al Moldovei, din cite avem lucrate pînă azi” (p. 36).

Ideia alcătuirii unui *corpus* al inscripțiilor din epoca feudală, a fost preluată însă de Academia Republicii Socialiste România; care a înțeles să

valorifice tot ceea ce a fost valabil din moștenirea științifică a trecutului și să înfăptuiască astăzi, cu mijloacele materiale adecvate, importantul obiectiv științific, preconizat de istorici cu peste o sută de ani în urmă.

Primul volum cu care se deschide această nouă colecție de izvoare a României inițiată de Academia Republicii Socialiste România prin Institutul său de Istorie, este consacrat editării inscripțiilor referitoare la orașul București, dar și a celor conservate în muzeele și colecțiile particulare din Capitală ce privesc istoria țării. Se publică astfel un număr de 1250 inscripții redactate în majoritate în l. română, dar și în l. slavă, greacă, armeană, ebraică, latină, germană, rusă, arabă și turcă. Limitele cronologice ale volumului sînt cuprinse între secolul al XIV-lea și anul 1800, ales ca dată arbitrară, întrucît vol. II care va conține inscripțiile din perioada 1801—1848 de pe actualul teritoriu al Capitalei, va avea o pondere aproape egală în ceea ce privește numărul inscripțiilor cu cel editat în prezent.

Corpusul inscripțiilor este precedat de repertoriul lor cronologic (pp. 47—92) tradus și în limbile rusă și franceză (pp. 93—196) relevînd data, conținutul, elementele de orientare din cuprinsul inscripțiilor și numărul de ordine pe care îl au în cuprinsul volumului, spre a sluji la o rapidă lămurire a cititorului.

Inscripțiile au fost grupate pe fonduri, prezentate în ordine alfabetică, a categoriilor respective: *biserici* (cu mănăstiri și schituri), *cimitire*, *colecții particulare*, *cruci răzlețe*, *muzee*; în fondul *diverse* se publică inscripțiile unor obiecte azi dispărute care se conservau în muzee desființate sau colecții particulare risipite și au fost publicate de editori mai vechi. În sfîrșit o ultimă categorie, se referă la inscripțiile *indoienice*, conținînd falsuri sau texte dubioase.

Prima categorie, a bisericilor bucuștene (pp. 198—443), înșirate în ordine alfabetică, cuprinde 504 inscripții grupate în patru secții separate printr-un asterisc în cadrul fiecărui monument; *pisanii și cruci comemorative*, *pietre de mormînt și cruci funerare*, *obiecte de cult*, *diverse* (picturi murale, pomelnice, uși, glafurile ferestrelor etc.). Categoria cimitirelor (pp. 444—

465) este alcătuită doar din 45 inscripții dispărute (nr. 505—549) provenind din vechiul cimitir izraelit din București, anterioare secolului al XIX-lea și publicate în ordine cronologică. În categoria colecțiilor particulare (Col. mixtă de artă comparată, Marcela Elena Karadja, Nadejda Gr. Romalo, Mih. Stephanescu-Arefi) (pp. 466—470), se înșiră cronologic 14 inscripții (nr. 550—563), în ordinea alfabetică a numelui colecționarilor.

Principiul cronologic a fost respectat și la redarea textului celor 2 inscripții de cruci răzlețe (pp. 470—471, nr. 564—565), aflate pe teritoriul de astăzi al Capitalei. O categorie foarte bogată ca aceea a muzeelor (de artă populară Minovici, de artă populară al R. S. România, de artă al R. S. România, de istorie a orașului București, Colecția Severeanu, Karadja, Militar Central, Național de Antichități, Satului) (pp. 472—491), a impus o prezentare mai sistematică a celor 645 inscripții (nr. 566—1210), grupate în *inscripții din lapidarii* (pisanii, cruci comemorative, pietre de mormint etc.), *de pe obiecte de metal* (câni, candelă, cădelnițe ș. a.), *de pe țesături* (epitafe, epitrahile), *de pe icoane*, *de pe pomelnice*, *de pe mobilier*, *diverse*; înăuntrul fiecărei grupe se respectă criteriul cronologic.

Categoria *diverse* (pp. 791—803), grupează un număr de 35 inscripții (nr. 1211—1245) după materialul de pe care au fost culese (argintărie, broderie, icoane etc.), înserate tot în ordine cronologică. În sfârșit ultima categorie, cu 5 inscripții *indoelnice* (pp. 804—806, nr. 1246—1250), respectă același principiu.

În ceea ce privește modul de editare al corpusului, autorii respectă următoarea clasificare: *data inscripțiilor*, reproducă în anii erei noastre, *descrierea* materialului purtător al inscripției (piatră, lemn, țesături etc.), cu dimensiuni, amplasare, tehnica de redare a literelor etc. apoi *textul* inscripției, reproduc în limba originală cu caracterele alfabetului respectiv (arab, grec, armean, slavon, ebraic) transliterat cu caractere latine și însoțit de traducerea românească; textele chirilice românești sînt transcrise numai cu caractere latine.

În sfârșit notele din subsol servesc la lămurirea unor termeni cu circulație

mai restrînsă care apar în cuprinsul inscripției, sau pentru justificarea datărilor noi propuse ș. a. Fiecare text este însoțit de o bibliografie, pe cît posibilă exhaustivă, apărută pînă la sfîrșitul anului 1964. Anexele volumului sînt alcătuite dintr-un glosar al termenilor slavonești netraduși în cuprinsul său (p. 811), înșirați în ordine alfabetică și cu corespondentul lor în l. română, o bogată bibliografie (pp. 813—829) înfățișînd cele mai însemnate studii și cercetări cu preocupări de epigrafie medievală din istoriografia noastră și un *indice de nume și materii* (pp. 835—927) alcătuit cu aceeași competență ce caracterizează întreaga lucrare. Bogata ilustrație constînd din reușite reproduceri fotografiate ale unor inscripții, oferă un plus de satisfacție cititorului, ce poate aprecia astfel în mod obiectiv eforturile depuse de colectivul autorilor pentru a asigura acestui prim volum al corpusului de inscripții medievale din țara noastră o înaltă ținută științifică.

În ceea ce privește conținutul inscripțiilor, el prezintă un deosebit interes ca izvor prețios de informații în domeniul cercetărilor antropo și toponomastice, al arheologiei și artei medievale românești, prin datele prețioase pe care le relevă nu numai asupra istoricului unor vechi monumente de arhitectură și a fondatorilor lor, dar și asupra meșterilor, decoratorilor și a tot felul de lucrători din domeniul artelor minore.

Deși volumul nu cuprinde decît cca. 25% material epigrafic inedit, valoarea sa nu este de fel știrbită; reeditarea pe baza unor criterii rigurose științifice a unor texte editate anterior într-un mod necorespunzător, oferă cititorului prin noua lectură a inscripțiilor deplina siguranță a utilizării lor fără rezerve.

Dintre inscripțiile bucureștene mai importante, semnalăm mai întîi pisanii numeroaselor lăcașe ale Capitalei, dintre care majoritatea reprezintă valoroase monumente de arhitectură. Textul acestor inscripții — în majoritatea lor cunoscute, dar publicate necorespunzător — este redat după normele cele mai riguroase impuse de știința epigrafiei feudale. Rînd pe rînd se înșiră cuprinsul pisanilor mănăstirii Radu Vodă refăcută în 1614 de Radu Mihnea (nr. 314 și 315), bisericii

Bărăția (1666) (nr. 38), Mitropoliei (1668) (recent descoperită) (nr. 252), mănăstirii Cotroceni (1679 mai 26) (nr. 83), bisericii Doamnei (1683) (nr. 117), Mogoșoaia (1688 sept. 20) (nr. 190), Sf. Nicolae din Sîrbi (1692 sept. 1) (nr. 430), Sf. Gheorghe Nou (1698), (nr. 236), Fundeni Doamnei (1699 mai 1), Șelari (1700 aug.) (nr. 477), etc. însoțite de lămuriri ale textului și adesea de fotografii foarte izbutite. În indice sînt identificate toate personajele amintite în cuprinsul pisanilor. Dîndu-se astfel toate lămuririle necesare completării istoricului acestor monumente.

În lucrare se redă de asemenea textul inscripțiilor crucilor de piatră comemorative aflate astăzi pe teritoriul Capitalei sau dispărute, privitoare la diferite evenimente istorice sau împrejurări locale: crucea lui Leon vodă de la biserica Slobozia proslăvînd izbînda sa asupra boierilor olteni răsculați (1632 febr. 20) (nr. 435), crucea ridicată spre amintirea „răutăților“ făcute de Radu Leon (1669) (nr. 564), crucea înălțată pe dealul Mitropoliei (1713) pe locul uciderii lui Papa postelnicul din Brîncoveni în timpul răscoalei seimenilor și dorobanților (1655) (nr. 565), crucea de drum ridicată de marele serdar Matei Mogoșescu, la 1718—19, aflată astăzi în altarul bisericii Oborul vechi (nr. 215) și crucea de la Puțul Calicilor înălțată de mitropolitul Neofit la 1 sept. 1741 ca semn de hotar al proprietăților Mitropoliei (nr. 606).

O categorie importantă a inscripțiilor bucureștene o alcătuiește și aceea de pe pietrele funerare aparținînd de obicei domnilor țării și familiilor lor, înalților prelați sau marilor boieri înmormîntați la ctitoriile lor sau în lăcașurile dăruite cu odoare, moșii, prăvălii și alte bunuri; există însă — în număr destul de mic — și unele referitoare și la cițiva învățați, dascăli de la școala de la Sf. Sava sau medici și de la unii negustori sau meșteșugari ai vechilor bresle din orașul de scaun. Din prima categorie amintim inscripțiile de pe lespezile funerare ale voievozilor Alexandru al II-lea Mircea (m. 1577) și Radu Mihnea (m. 1626 febr. 5) și ale familiii lor de la biserica Radu Vodă (nr. 316—318, nr. 624), apoi de pe piatra de mormînt a mitropolitului Grigorie I (m.

1636 sept.) de la bis. Stelea (nr. 456), de pe aceea a lui Șerban vodă Cantacuzino înmormîntat la mănăstirea Cotroceni (1688 oct. 29) (nr. 85) și a lui Radu beizadea, fiul lui Iliș III Alexandru domnul Moldovei și gene-rele lui Constantin vodă Brîncoveanu, înmormîntat la 19 martie 1704 la Mitropolie (nr. 256), de pe stilpii funerari ai mitropoliților Teodosie (1708), Daniil (1731) și Ștefan (1738) (nr. 246, 247, 257), de pe lespezea funerară a domnului Nicolae Mavrocordat, înmormîntat la mănăstirea Văcărești la 1730 sept. 3 (nr. 489), de pe aceea a lui Grigore II Ghica de la mănăstirea Pantelimon (1759 aug. 26) (nr. 395) și a lui Scarlat vodă Ghica de la biserica Sf. Spiridon Nou (1766 dec. 2) etc. Din a doua categorie menționăm inscripțiile funerare relative la dascălii de la Sf. Sava, Teodor din Trapezunt (m. 1695 sept. 8) și Sevastos Chimenitul (m. 1702 sept. 6), (nr. 658 și 660) la secretarul lui Constantin vodă Brîncoveanu polonul Nicolae Wolff, înmormîntat la biserica Bărăției (1742 sept. 8) (nr. 46), medicii Pantaleon Caliarh (m. 1725 ian. 20) înmormîntat la biserica Sf. Sava (?) (nr. 459) și Spirea Corfiotul (m. 1750 iulie) ctitorul bisericii Spirea veche (nr. 440), Stanciu cojocarul (m. 1723 sept. 21), Dumitrașco Condra cupețul (m. 1742 noembrie 24), Matei cupețul (m. 1747 aug. 9) și Simeon cupețul (m. 1761 febr. 9), înmormîntați la biserica Negustorii (nr. 201, 206, 208, 210), Serinus, armean din Constanti-nopol, croitor domnesc, starostele breslei de croitori armeni din Țara Românească, înmormîntat la biserica Bărăția (1739 sept. 4) (nr. 42), Stepan tungiul (m. 1771) înmormîntat în biserica armenescă (nr. 17) etc.

Din ultima categorie de inscripții, aparținînd obiectelor de cult dăruite unor lăcașuri bucureștene — adevărate opere de artă, ieșite uneori și din mîinile iscusite ale unor meșteri aurari și argintari din afara țării — semnalăm pe acelea de pe potirul dăruit de Mihai Viteazul ctitoriei sale de la Mihai Vodă (1601) (nr. 975), de pe anafornițele, candelile, potirele, crucile, cățuiele și ripidele cu care și-a înzestrat din belșug Șerban vodă Cantacuzino ctitoria sa de la Cotroceni între anii 1679 și 1686 (nr. 89—90, 94—96, 693, 745, 752, 786, 842, 893, 894, 1075 etc.), de pe candela dăruită de Dioni-

sie IV patriarhul Constantinopolului mănăstirii Radu Vodă la 17 iunie 1693 (nr. 339), de pe talerul făurit de meşterul braşovean Georg (II) May şi închinat mănăstirii Sărandar între 1698—1706 de către marele agă Ianache Văcărescu (nr. 854), de pe anaforniţa dăruită mănăstirii Sf. Ioan cel Mare de către Constantin vodă Brîncoveanu la 1 mai 1703, operă a meşterului braşovean Peter Hiemesch (nr. 857), de pe clopotul destinat bisericii Colţea, turnat la 1714, pe cheltuiala marelui spătar Mihai Cantacuzino, de către meşterul Johann Baptist Dival din Viena (nr. 79), de pe candelă pusă la 1720 de doamna Maria, văduva lui Constantin Brîncoveanu, pe mormîntul fără inscripţie al sofului ei de la biserica Sf. Gheorghe Nou (nr. 386) ş. a.

Printre inscripţiile publicate în volumul editat de Institutul de Istorie al Academiei Republicii Socialiste România se numără şi citeva de pe lespezi funerare păstrate în lapidariul Muzeului de istorie a oraşului Bucureşti — provenind mai cu seamă de la bisericile Mihai Vodă şi Bărăţia (nr. 1186—1191, pp. 779—781), dintre care semnalăm pe aceea a lui Ioan, fiul nevîrstnic a lui Grigore I Ghica, răposat la 18 ianuarie 1664 (nr. 1187), a marelui vornic Gheorghe Băleanu (m. 1679 aug. 2) (nr. 1188) sau a turcoacei Fatime sora lui Seturi zade haseki El-hadj Osman aga, din 1781 (nr. 1191) etc. Se redau de asemenea, inscripţiile de pe piesele de o deosebită valoare ce le constituie cele două săbii, una a lui Gabriel Bethlen principele Transilvaniei (1620—1626), păstrată în colecţia Severeanu (nr. 1196) şi cealaltă a domnului Constantin Brîncoveanu expusă în Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti (nr. 1192).

Faţă de imensitatea materialului epigrafic parcurs de colectivul autorilor şi al enormei bibliografii folosite, sînt inerente unele mici scăpări pe care ne permitem să le semnalăm în cadrul acestei prezentări.

Astfel, în studiul introductiv (pp. 28—31) ar fi fost util de amintit la activitatea epigrafică desfăşurată de maiorul D. A. Pappasoglu şi rezultatele excursiei arheologice întreprinse în judeţele Romanaţi şi Dolj în lunile

mai-august 1864 din ordinul principelui Cuza¹, precum şi alte amănunte interesante din biografia sa².

Cu privire la inscripţiile funerare catolice de la biserica Bărăţia, nr. 41 (p. 217) şi 47 (p. 220—21), referitoare la fiica şi soţia vestitului dragoman din serviciul Austriei la Constantinopol între 1664—1683 Marc Antonio Mamucca della Torre³, putem preciza că cea dintîi era sora dragomanului veneţian Tarsia di Capo d'Istria şi se căsătorise cu Mamucca la Istambul la 23 aprilie 1673⁴, iar cea de a doua a fost mai întîi soţia contelui Adam Kálnoky (de la care a avut ca fiu pe Iosif, moştenitor a unor terenuri în Bucureşti pe Podul Caliciilor)⁵, apoi a marelui paharnic moldovean Constantin Costin Neniul⁶.

La rubrica cruci (VII, pp. 470—471) credem că s-ar fi putut menţiona şi inscripţia crucii — astăzi dispărute — ridicată de Matei Basarab pe malul lacului Fundeni în cinstea izbînzii reputeate acolo la 26 octombrie 1632 împotriva pretendentului Radu Iliaş venit cu sprijinul lui Vasile Lupu şi al tătarilor să-l alunge din domnie⁷.

¹ Muzeul Pappasoglu, Bucureşti, 1864, pp. 108—128.

² N. Vătămănu, Lt. Col. D. Pappasoglu, primul istoriograf al Bucureştilor, Bucureşti, 1943, 16 p.

³ Vicenzio Giulio Lodi, *L'immortalità del cavalier Marc Antonio Mamucca della Torre, conte del Sac. Rom Imp. consigliere attuale din guerra di Sua M. Ces. & descritta...*, Vienna, 1701.

⁴ Charles Schefer, *Journal d'Antoine Galland pendant son séjour à Constantinople (1672—1673)*, vol. II, Paris, 1881, p. 59 şi 62.

⁵ Pr. George Negulescu — dr. N. Vătămănu, *Casa din Bucureşti a doctorului Bartolomeo Ferrati protomedic al lui Brîncoveanu*, Bucureşti, 1940, pp. 7—12.

⁶ *Ibidem*; Al. I. Băleanu şi C. A. Stoide, *Documente moldoveneşti privitoare la familia de boeri Neaniul, Iaşi*, 1938, pp. 51—57, nr. 23—25

⁷ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Bucureşti, 1961, p. 334.

În sfârșit în ceea ce privește conveniența unora dintre inscripțiile monumentelor cuprinse în acest prim volum al Corpusului, precizăm că ele au aparținut fostului Muzeu Pappazoglu, instalat după 1860 în propria locuință a colecționarului din București în Calea Văcărești, nr. 151 și risipite de moștenitori după decesul proprietarului. Astfel piatra funerară a voievodului Alexandru al II-lea Mircea din 1578 (nr. 624) a fost salvată de maiorul Pappazoglu o dată cu lucrările de refacere ale mănăstirii Radu Vodă din anii 1859—1863 și depusă în colecția sa, înainte de a ajunge la Muzeul de Antichități¹. La fel și cu lespedea voievodului Vlad, fiul nevirstnic al lui Mihnea al II-lea Turcitul, greșit identificat în catalogul Muzeului Pappazoglu cu un „Vladislav vodă”².

În concluzie, volumul I din *Inscripțiile medievale ale României* — excepțind deficiențe cu totul minore — constituie o lucrare de înaltă erudiție, alcătuită cu toată exigența științifică de către un valoros colectiv de cercetători și corespunde pe deplin scopului Institutului de Istorie al Academiei Republicii Socialiste România, de a edita un corpus epigrafic în cele mai bune condiții posibile. Pentru cercetătorii istoriei orașului București acest prim volum constituie de asemenea un izvor indispensabil în aprofundarea trecutului Capitalei noastre, deoarece aduce lămuriri prețioase nu numai în ceea ce privește biografia unor personalități care au trăit în vechiul oraș de scaun, dar ilustrează în același timp aspecte economice, sociale și culturale foarte interesante din Bucureștii epocii feudale.

PAUL CERNOVODEANU

¹ Muzeul Pappazoglu, p. 48.

² *Ibidem*.